

Baráti emlékezés Pilinszky Jánosra

(1921-1981)

Pilinszky János csak hatvan évet élt (1921-1981), és két éve már halálának harmincadik évfordulójára emlékeztünk. Az elmúlt évtizedekben többször megjelentek versei, prózai írásai. Szakemberek elemezték, méltatták életművét, igyekeztek elhelyezni a modern magyar irodalomtörténetben.

Pilinszky János költő 1968-ban Rómában tartózkodott. Korábban már levelet váltottunk. Most személyesen is megismerkedtünk. Kérésre három rövid előadást tartott a Vatikáni Rádió magyar műsorában: egyet három magyar költőről (Rónay György, Juhász Ferenc és Weöres Sándor lírájáról), a másodikat a szakrális színházról, a harmadikat pedig Simone Weilről. Első előadása bevezetésében a saját „vallásos” költészetét is jellemezte: „Ha igaz az, mint ahogyan sokan vallják, és köztük magam is, hogy minden művészet eredete és lényege szerint vallásos, ennek az egyszerű és fundamentális elvnek az alapján a világlíra teljes történetét is fel lehetne térképezni, mint az istenkeresés közvetlen vagy közvetett, közelítő vagy távolodó törekvéseit. Korántsem jelentene ez elvtelen eszteticizmust. Éppen ellenkezőleg. Egy hitelesebb szinten követné nyomon a lélek és a szellem kudarcait, kereséseit, válságait és fölismeréseit. A tematikus, sokszor megtévesztő költői hitvallásokon túl ez a módszer lényegesen biztosabb kalauzunk lehetne nemcsak a művészet, hanem az istenkeresés rejtett ösvényeinek föltárásában is.” (*A mélypont ünnepe*. I, 339.)

Pilinszky János költészetében nem annyira a tételes vallásosságnak adott kifejezést, verseiben általában nem fogalmazott meg tematikus költői hitvallásokat, de egész életműve az istenkeresés jegyében telt.

„Pilinszky vallásos költő?” – ezt kérdezte tőlem legelőször egy fiatal olasz író a Vatikáni Rádió olasz műsorának készített interjúban, mi-

után olvasta azt a kétnyelvű (magyar–olasz) Pilinszky-válogatást (Pilinszky: *Poesie*, Bologna, 1983), amely „*In memoria di Pilinszky (1921-1981)*” című bevezető tanulmányommal jelent meg. Válaszomban mindjárt megjegyeztem: aki csak verseit olvassa, meglepődve tapasztalja, hogy korai költeményeinek világa sötét, reménytelen, élete vigasztalan. A költő „Kráter” szélén tántorogva szinte a végső zuhanásra vár. Kihűlt világ, hideg, hó és halál. Isten hallgat. „Sötét mennyország.” A vallásos, katolikus költő verseit először olvasó joggal teheti fel a kérdést: Hogyan lehetséges ez hívő költő esetében? Miért van az, hogy hite nem termi az öröm piros virágait?

Igaz, Pilinszky fiatalon átélte a háborút, oly korban élt, amikor a totalitárius rendszerek lágereket, koncentrációs táborokat építettek. Pilinszkyt is, mint kedvenceit, Dosztojevszkijt és Simone Weilt, megsebezte a világot pusztító rossz; egész életében gyötörte, lázadásra ösztönözte az ártatlanok szenvedése. Mint valami áldozati bárány – Krisztussal, a bűneinkért feláldozott „Isten Bárányával” – magára vette a kicsik, szegények szenvedését.

Lágerélmény, a háború rettenetének emléke, a pusztulás képei szövik át korai költeményeit (*Frankfurt, Francia fogoly, Harbach 1944*). Rónay György állapította meg, hogy „Frankfurt egyik első példája annak, hogyan teremti meg Pilinszky a valóság legeldobáltabb, legütöttebbkopottabb kellékeiből - akárcsak Beckett - a kor végleges elidegenedésének gyötrelmes mitológiai és szimbolikáját.”

Ugyancsak Rónay György figyelte meg a közvetkezőt is Pilinszky költészetéről: „Minden szó, minden jelző a valóság teljesebb megragadását és megidézését szolgálja... A költő nem arról beszél, milyen érzelmeket kelt benne az, amit lát, amit átél. Hanem azt adja, amit lát, amit átél, a benne megélt, a benne megélt érzelmi tartal-

lommal együtt. Nem a saját hangulatai érdeklik, hanem a valóság: az, ami a valóságban benne van. Képeit az látszik a valóság fölé emelni, hogy a megszokottnál teljesebben közlik a valóságot.” (*Olvasás közben*, 1971, 327.)

Talán szabad Rónay jellemzését folytatnom, kiegészítenem. Pilinszky nem realista, nem is szurrealista, hanem „szupernaturalista”: a mélyen megragadott valóság, a jelképekké szublimált valóságos dolgok mögött az üdvösség drámája – teremtés-bűnbeesés-bűnhődés –, isteni színjátéka pereg le, amelyre a szakrális szókincs, a gyakori bibliai jelképek utalnak. Mintha annak a megírandó „szakrális színháznak” kellékeit gyűjtögette volna, amelyről a Vatikáni Rádióban beszélt, és amelynek mintáját a szentmisében, a kereszttáldozatot (és a feltámadást) megjelenítő krisztusi drámában látta.

Említett olasz bevezetőm mottójául Pilinszky *Juttának* c. ciklusából, a „*Naplórészlet*”-ből ezt az idézetet írtam fel:

„*Latrokként*
- Simone Weil gyönyörű szavaival –
tér és idő keresztjére
vagyunk mi verve emberek.”

Pilinszky a *Nagyvárosi ikonokhoz* csatolt két tanulmányában (A 'teremtő képzelet' sorsa körünkben, *Ars poetica* helyett) világosan vallott két mesteréről, Dosztojevszkijről és Simon Weilről, akik a XIX. és XX. század drámáját oly mélyen átérték. Karamazov Iván és Aljosa az istentagadás és az istenhit küzdelmét testesíti meg. Ezt önmagában élte meg az orosz író, aki a nietschei metaforával jelölt „Isten halálá”-tól eljutott Krisztusig, aki maga az Igazság, és aki irgalmas szeretetből magára vette a világ bűnét, valamennyi ártatlan szenvedését. Ez a gondolat gyakran visszatér Pilinszkynél, aki már tizennégy éves korában kezdte olvasni Dosztojevszkijt, és akinek műve második bibliája lett. Simone Weil eszmevilágával és írásaival francia kapcsolatai révén ismerkedett meg, vele is „lelki barátságot” kötött. Verseiben, főleg pedig prózájában lépten-nyomon találkozunk az 1943-ban 34 éves korában végelgyengülésben elhunyt misztikussal, aki halála előtt eljutott az Egyház küszöbéig. (Most már tudjuk, hogy halálos ágyán barátnője megkeresztelte. Vö. *Távlatok*, 2009/2, 102-104.)

A filozófiájában gnosztikus, de szívében keresztény izraelita lány - saját vallomásai szerint - mélyen együttérzett az izajási Szenedő Szolga, az emberi nyomorúságot és bűneinket magára vett, önmagát kiüresítő, keresztre feszített Krisztussal (Fil 2, 7-8). Egyszer ilyen meghökkentő kijelentést tett: „Valahányszor Krisztus szenvedésére (vagy a keresztre feszítésre) gondolok, az irigység bűnét követem el.” S. Weil – és vele Pilinszky – kétségkívül eltúlozta a keresztény misztérium egyik oldalát, a krisztusi szenvedést; a húsvéti öröm, a feltámadás hite kevés helyet foglalt el lelkiségükben. De néha mindketten megsejtették (hitték) a feltámadást is. Weil azt vallotta (Isten szeretetéről és a szerencsétlenségről elmélkedve), hogy az öröm és a szenvedés egyaránt az örök Szeretet, a szenvedő Isten drága ajándékai: „mindkettőt teljesen el kell fogadnunk, mindkettőt a saját tisztaságában ízlelnünk, anélkül, hogy összekevernénk őket”.

Pilinszky János 1969 nagycsütörtökén, az utolsó vacsoráról elmélkedve felidézi Simone Weil gyönyörű gondolatát Jézus kettős szimbólumáról: a pásztor és a bárány egyaránt jelképezi az Üdvözítőt. Az asztalnál ülő egyben felszolgáló. „Mint az első és az utolsó. Mint a Pásztor és mint a Bárány. Mert ennek az isteni szeretetnek, didergő és szomjazó, elfogadásért könyörgő isteni szeretetnek a kohójában végre értelmet nyer, és tiszta szeretetté válik minden, a világot megosztó ellentmondás. Öröm és szenvedés, halál és feltámadás. Az utolsó vacsora az isteni »sűrités« csodája. »Ez az én testem, amelyet értetek adok.« Az isteni szeretet, s ugyanakkor az ember »testi történetének« kielemezhetetlen mélységű és gazdagságú szavai ezek. Bennük egyszerre szólal meg az, aki éhes, és az, aki enni ad. Aki búcsúzik, és aki örökre velünk marad ezentúl. Az, aki meghalt, és az, aki legyőzte a halált.” (*A mélypont ünnepélye*. I, 370.)

Pilinszky nemcsak a keresztben hitt, hanem a feltámadásban is:

És fölzúgnak a hamuszín egek,
hajnalfele a ravensbrückeri fák.
És megérik a fényt a gyökerek.
És szél támad. És fölzeng a világ.

Mert megölhették hitvány zsoldosok,
és megszűnhetett dobogni szíve –
Harmadnapra legyőzte a halált.
Et resurrexit tertia die.

*

Befejezésül felhívom olvasóink figyelmét arra a Pilinszky-antológiára, amely 2011-ben az Éghajlat Kiadónál jelent meg *STIGMA* címmel. E kis kötet válogatás a katolikus költő „vallásos”

verseiből - hosszsmetszetet ad költői művéről. Az antológiához írt utószavamban rámutattam: valójában Pilinszky János keresztény világnézetéről, hitéről a legvilágosabban vallott prózai írásaiban, főleg az Új Ember rövid (napló)jegyzeteiben, amelyeket Gyurkovics Tibor „kis remekműveknek” nevezett. Pilinszky prózáját Jelenits István gondozta és tette közzé két kötetben. (*A mélypont ünnepélye*. Szépirodalmi, Bp. 1984) A mostani versválogatás mellett e prózagyűjtemény olvasását, átelmélkedését is ajánlom.

1975. Abortusz törvény